

Tussenrapportage programmaonderdeel “van voedselstrategie naar Werk-In-Uitvoering”

Aanvraagnummer: KIGO/2012/06-023

Februari 2014

1. Inleiding

Binnen het programmaonderdeel “van voedselstrategie naar Werk-In-Uitvoering” wordt gewerkt aan het volgende hoofddoel: ondersteunen van de ontwikkeling van nieuwe competenties bij leerlingen/studenten/docenten en andere stakeholders, nodig voor het vormgeven van regionale voedselstrategieën en het werken in nieuwe allianties. Drie subdoelen ondersteunen dit hoofddoel:

- ✓ Selecteren van geschikte business case (BC's) als “regionale proeftuin voor nieuwe competenties”
- ✓ Proefondervindelijk vaststellen van nieuwe competenties en deze vertalen naar diverse curricula
- ✓ Ontwikkelingen en uittesten van methodes en instrumenten om deze competenties te verwerven

Per regio (Groningen, Almere, Gelderse Vallei/Eemland) zijn twee BC's geselecteerd aan de hand van criteria opgesteld in de opstartbijeenkomst van het project. Binnen deze zes BC's is samenwerking op gang gekomen tussen onderwijs en stakeholders. “Contracteren” waarbij met behulp van een “leerraamwerk” en “leerovereenkomsten” staat beschreven wat betrokken partijen gedurende dit regionale leertraject van elkaar mogen verwachten, blijkt nog lastig uitvoerbaar. Hiervoor is commitment nodig van de onderwijsbesturen; dit valt buiten de invloedssfeer van de projectgroep. In regio Almere, BC “de Buitenvaart” wordt aan deze overeenkomst gewerkt. Inmiddels is een set monitoringsprotocollen opgeleverd in de vorm van een meetset voor competentiegroei, een leidraad voor het opstellen van een leerraamwerk met leerovereenkomsten en voor de evaluatie en reflectie op uitgevoerde studentopdrachten. Tevens is een protocol ontworpen om grip te krijgen op de profielschets van de ideale werknemer binnen de werksetting van regionaal voedsel. Inmiddels hebben 127 leerlingen en studenten gewerkt aan (deel)projecten binnen de “regionale proeftuinen”. Deze deelnemers zijn allen gemonitord op hun competentieontwikkeling. Interpretatie van deze gegevens en wat dit betekent voor het ontwikkelen van nieuwe onderwijsmethodes en instrumenten voor het Groen Onderwijs, vindt plaats in de “leermomentoogst”. De eerste bijeenkomst heeft plaatsgevonden op 30 januari 2014.

Op 24 september 2013 heeft de tweede klankbordbijeenkomst plaatsgevonden. Op deze dag is een bezoek gebracht aan de proeftuin Almere bij “ONZE; volkstuinten onder glas”. In het middagprogramma is door middel van een lezing van Blonk Consultants (Jasper Scholten) ingezoomd op “regionale voedselproductie en duurzaamheid”. In juni 2014 wordt een masterclass “masters in regionaal voedsel” georganiseerd waar de stakeholders en deelnemers binnen de verschillende BC's bijeenkomen om kennis uit te wisselen en te leren. Uiteraard worden ook alle deelnemers meegenomen in het proces van monitoring op competentieontwikkeling! Verder is een nauwe samenwerking aangegaan met de “verkenning stadslandbouw” (onderdeel van onderwijsvernieuwingprogramma Voedsel& Consument en Natuur & Landschap). De synergie tussen beide projecten is te vinden in de overeenkomsten in einddoelen, maar de verschillen in activiteiten en projectpartners!

Opvallend binnen het project is de “nieuwsgierigheid” van betrokkenen rond dit onderwerp. Deze nieuwsgierigheid uit in de talrijke kansrijke initiatieven rond regionaal voedsel die zijn aangedragen (het was “kiezen uit BC’s” in plaats van “zoeken naar BC’s”). Deze initiatieven zullen niet allen tot wasdom komen, maar illustreert wel de leergierigheid van participanten.

De knelpunten die zich voordoen zijn gebaseerd op de onzekere financiële toekomst van deze nieuwe manier van kijken naar voedselketens. Het financieren van nieuwe initiatieven blijkt erg lastig in deze tijd van economische recessie. Hierdoor komen ideeën in een vicieuze cirkel; geen opstartkapitaal betekent geen op/doorstart van een BC en hierdoor geen kans om te bewijzen dat het kan werken. Dit probleem geeft aan dat in de projectresultaten aandacht moet worden besteed aan nieuwe financierings- en verdienmodellen.

Als risico kan worden genoemd de complexiteit van de benodigde competenties voor dit thema. Deze competenties lijken nauwelijks in een persoon te vangen maar moeten binnen het consortium wel aanwezig zijn. Vooral de opstartfase van een voedselinitiatief vereist veel complexe kennis en vaardigheden. Juist deze opstartfase is moeilijk te verrijken met studenten wegens afbreukrisico. Hierdoor kunnen gedurende het project cruciale competenties onderbelicht blijven. Dit wordt gedurende de projectlooptijd ondervangen door diverse stakeholders te interviewen over hun visie op de profielschets van de ideale werknemer rond regionale voedselinitiatieven.

2. Voortgang

Activiteiten en resultaten

Het programmaonderdeel verloopt volgens de beoogde tijdsplanning.

Business cases

Vanaf maart 2013 is verder gewerkt aan het selecteren van geschikte business cases (BC) en ook in Groningen zijn nu 2 BC’s geselecteerd (zie bijlage 1). Het maken van een leerraamwerk (langer samenwerkingstraject binnen een BC- thema waarbinnen stakeholders samen met leerlingen/studenten deelopdrachten formuleren die vast komen liggen in een leeroffertes) blijkt lastiger dan gedacht. Samen met stakeholders meerjarige afspraken maken over samenwerking vergt commitment vanuit de schoolbesturen en daaruit voortvloeiend afstemming met diverse onderwijscurricula. Deze bevoegdheden en verantwoordelijkheden vallen buiten de invloedssfeer van het projectteam. Echter, in de afronding en oplevering van de eindresultaten zullen heel bewust opleidingsdirecteuren worden betrokken. De noodzaak van het flexibeler verbinden van onderwijscurricula aan omgevingsvraagstukken zal dan onder de aandacht worden gebracht. Momenteel wordt gewerkt aan het daadwerkelijk ondertekenen van een leerraamwerk in de regio Almere met de business case “Buitenvaart”. Deze activiteiten hebben bijgedragen aan doelstelling 1 van het projectplan: “selecteren van geschikte BC’s als regionale proeftuin voor nieuwe competenties”.

Monitoring

Om studenten te kunnen monitoren op de competentiegroei die nodig is om te kunnen werken binnen regionale voedselstrategieën, is in nauwe samenwerking met de leerstoelgroep ECS te Wageningen gewerkt aan het verkrijgen van diverse monitoringsprotocollen.

Een bestaande set duurzaamheidscompetenties, ontwikkeld binnen de WUR, is omgevormd richting "regionale voedselsystemen", aangepast richting MBO/HBO niveau en gevalideerd binnen het werkveld. Tevens zijn protocollen ontwikkeld voor het opstellen van leeroffertes/leerraamwerken, het evalueren en reflecteren op uitgevoerde studentenopdrachten en het interviewen van professionals werkzaam binnen dit thema. Deze protocollen zijn te vinden in bijlage 2 en binnenkort in het dossier voedselstrategie op GKN. Het ontwikkelen van deze protocollen heeft veel tijd in beslag genomen. Vanaf december 2013 worden alle leerlingen/studenten die actief zijn binnen de BC's op een zelfde wijze gemonitord. Hiervóór zijn resultaten op competentiegroei voornamelijk verkregen via evaluatie en reflectiegesprekken.

In 2013 zijn er volop studenten actief geweest in diverse deelprojecten binnen de pilotregio's. Tabel 1 geeft een overzicht van de studentenaantallen en de soort opdracht. Naast studentenmonitoring zijn ook vier voorlopers binnen dit werkveld geïnterviewd naar hun mening over het profiel van de toekomstige werknemer binnen dit werkkerrein.

Tabel 1: studenteninzet in de pilotregio's

		Aantal	Jaar & Mbo/Hbo/Master	Studierichting	Beschrijving opdracht
Regio Almere	<i>Buitenvaart</i>	28	2 ^e jaars HBO	Agrarische bedrijfskunde	Marktonderzoek naar supermarktconcept met regionale leveranciers
		6	1 ^e jaars HBO	Groene Stedelijke Ontwikkeling	Excursieprogramma Milaan regionaal voedsel
	<i>Stadsakker</i>	12	2e jaars HBO	Groene Stedelijke Ontwikkeling	Duurzaam ontwikkelen van de (functie van de) stadsakker.
		1	3 ^e jaars MBO	Natuur & Leefomgeving	Stage NME organisatie stadsakker
Regio Gelderse Vallei/ Eemland	<i>Amersfoort</i>	4	1 ^e /2 ^e jaars HBO	Diergezondheid	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Verkenning aanbod regionaal voedsel qua type bedrijven / producten en logistieke afstand ✓ Verkenning kwaliteitsaspecten / wettelijke aspecten tav streekproducten ✓ Verkenning mogelijkheden regionaal keurmerk ✓ Swot analyse logistieke bewegingen / type vervoersmiddelen
	<i>Doesburger Eng</i>	5	2 nd yr UAS	Regional Devt. & Innovation	✓ Market concept & branding for farmers' local beer initiative by making use of CANVAS business model.
		10	Applied Master	Agr. Production Chain Management	✓ Devt. plan for 3 different chains (P&M combinations), by making use of CANVAS business model.
Groningen	<i>ANOG</i>	4	2 ^e jaars HBO	Agrarische bedrijfskunde	Ontwerp maken van een korte regionale voedselketen van baktarwe en kenniscomponenten benoemen. "Van grond tot mond".
	<i>Stadsboerderij</i>	45	1 ^e jaars MBO	Veehouderij (AOC Terra)	✓ Ontwikkelen bedrijfsopzet (6 staltypen incl. melkerij, weiden, raskeuze, afzet melk en vlees) en betrekken omwonenden en burgers.
		2	3 ^e jaars MBO	Milieukunde (AOC Terra)	✓ Duurzaamheid – energieneutraal – milieu
		10	2 ^e jaars MBO	Bouwkunde Alfa-college	✓ Ontwerpen boerderijwoning en bezoekersruimte

De uitkomsten van deze monitoring zijn in de “leermomentenooft” van 30 januari 2014 geïnterpreteerd. De resultaten van deze **kwantitatieve methode van onderzoek gebaseerd op expert judgement** vormen input voor de te ontwikkelen instrumenten en methodes voor de diverse curricula van het Groen Onderwijs. Op het moment van schrijven van deze tussenrapportage zijn de conclusies nog niet bekend.

Wel is een eerste aanzet gemaakt voor mogelijke onderwerpen voor onderwijsontwikkeling. Deze potentiële onderwerpen zijn weergegeven in onderstaand raamwerk:

Raamwerk ideeën “te ontwikkelen methodes en instrumenten rond regionale voedselsystemen”.

1. “onderdorpel programma stadsgerichte landbouw”:
  - Excursies ondersteund met ppt's/factsheets (technisch/economische feiten)
2. Burger/consument gericht produceren:
  - Retail/foodservice management?
  - Ondersteunen met ppt's/factsheets
3. Nieuwe financieringsmodellen:
  - Crowdfunding/micro-kredieten
4. Beleving koppelen aan product/ waarde-creatie voor de omgeving (sociaal-zakelijk ondernemen)
5. Circulaire economie/kringloopgedachte
6. Burgerinitiatieven en burgerparticipatie

Uiteraard kan pas na de volledige cyclus van “leermomentenooften” bepaald worden of deze onderwerpen goed zijn gekozen. In juni 2014 staat de 2^e “leermomentenooft” geagendeerd. Van september 2014 tot het einde van het project zal worden gewerkt aan het ontwikkelen en testen van de methodes en instrumenten binnen diverse curricula.

Momenteel zijn er twee artikelen in voorbereiding. Vanuit het lectoraat “metropolitane landbouw” van Rik Eweg is een artikel geschreven over leerervaringen in de Doesburger Eng. Dit artikel is nog niet geaccepteerd en kan daarom nog niet worden gepubliceerd. Het andere artikel is gebaseerd op leerervaringen in het Stadspark Almere. Publicatie wordt verwacht voor de zomervakantie.

Klankbordbijeenkomst

Op dinsdag 24 september 2013 heeft de 2^e klankbordbijeenkomst plaatsgevonden in Almere (zie bijlage 3 voor een foto-impressie). De dag ging van start op een van de pilotlocaties, namelijk het glastuinbouwgebied “Buitenvaart”. Ron van Zwet, eigenaar van “Onze; volkstuinten onder glas” verzorgde een rondleiding. In de discussie is verder doorgesproken over benodigde competenties bij werknemers om soortgelijke concepten rendabel te krijgen. In het middagprogramma stond evaluatie en feedback van de projectresultaten centraal. De externe genodigden hebben feedback gegeven op de ontwikkelde competentie-set en op de projectresultaten. Algemene conclusie: Er is veel gebeurd, competentie-set is compleet maar ingewikkeld, de diverse business cases in het project hebben te weinig onderlinge verbinding. Deze feedback is meegenomen en er is besloten om de volgende klankbordbijeenkomst (3 juni 2014) een hele andere invulling te gaan geven.

Op dinsdag 3 juni wordt een masterclass “Masters in regionaal voedsel” georganiseerd met een tweeledig doel. 1) er worden workshops georganiseerd waar stakeholders uit de pilotregio’s, docenten en studenten op het onderwerp “regionale voedselstrategieën” op diverse thema’s leren en kennis kunnen uitwisselen. 2) alle aanwezigen worden gemonitord om te kijken welke kennis- en vaardigheden behoefte er bestaat om voedselinitiatieven verder te brengen. Deze informatie wordt meegenomen naar de “leermomentenooft” als input voor te ontwikkelen methodes en instrumenten.

De klankbordbijeenkomst werd afgesloten met een lezing van Blonk Consultants (Jasper Scholten) [“regionale voedselproductie en duurzaamheid”](#)

Deze monitoring van deelnemers en “leermomentenooft” dragen bij aan doelstelling 2 en 3 van het project, namelijk “proefondervindelijk vaststellen van nieuwe competenties en deze vertalen naar diverse curricula” en “ontwikkelen en uittesten van methodes en instrumenten om deze competenties te verwerven”.

Communicatie

Alle project resultaten die worden opgeleverd, zijn terug te vinden in het [dossier voedselstrategie](#) op Groen Kennis Net. Op deze wijze kunnen betrokken stakeholders en andere geïnteresseerden, beschikken over alle resultaten. Dit dossier wordt regelmatig onder de aandacht gebracht in de nieuwsbrief van het onderwijsontwikkelprogramma “voedsel & consument” (ruim 450 geabonneerden).

Samenwerking “verkenning stadslandbouw”

In september 2013 is er een “verkenning stadslandbouw” van start gegaan. Deze verkenning wordt gefinancierd door de onderwijsontwikkelprogramma’s Voedsel & Consument en Natuur & Landschap en kent een eigen inbreng van diverse groene scholen. Deze verkenning heeft doelstellingen die nauw aansluiten bij dit kigoproject maar zich afspelen in andere regio’s en met andere AOC’s. Dit geeft een enorme synergie. Daarom is besloten om, daar waar mogelijk, samen op te trekken. Diverse MBO docenten die betrokken zijn bij de verkenning stadslandbouw, worden meegenomen in het monitoringstraject van de kigo. De masterclass van 3 juni wordt in samenwerking met betrokkenen van de verkenning stadslandbouw georganiseerd.

Effect subsidie en bijdrage maatschappelijke ontwikkelingen

Het effect van de subsidie blijft uiteraard lastig meetbaar in harde cijfers. Wel valt na 1,5 jaar looptijd op, dat op zeer veel plekken binnen het groen onderwijs interesse is voor het thema “regionale voedselstrategieën”. Het onderwerp is dusdanig integraal dat op veel verschillende niveaus (MBO en HBO) en binnen diverse curricula aandacht besteed kan/moet worden aan het thema. Vanuit de studentenmonitoring is het opvallend dat studenten en leerlingen uit de traditionelere landbouwstudierichtingen (tuin& akkerbouw en dier&veehouderij) ambivalenter aankijken tegen de ontwikkelingen binnen dit thema. Des te belangrijker dat binnen deze curricula het thema wordt geagendeerd om toekomstige landbouwers de aansluiting met deze thema’s niet te laten missen. In de toekomst zullen ze immers steeds nauwer gaan samenwerken met lokale overheden, partijen uit andere sectoren en burgers. De eerste resultaten uit de studentenmonitoring laten reeds zien dat dit nieuw is voor deze leerlingen/studenten.

Dit project heeft een bijdrage aan de maatschappelijke ontwikkelingen, aangezien het Groen Onderwijs zich rond het thema “regionale voedselstrategie” kan profileren als regionaal kenniscentrum. Dit krijgt binnen het project vorm doordat de geselecteerde BC's gekozen zijn in de regio's van de deelnemende scholen. De stakeholders van de BC's werken in nauwe samenwerking met lokale studenten aan de diverse deelprojecten van de BC. Hierdoor wordt een brede groep studenten in contact gebracht met nieuwe mogelijkheden van regionale ontwikkelingen en de desbetreffende BC wordt verder gebracht. Ultieme doel zou zijn dat per regio uiteindelijk leerraamwerken getekend kunnen worden. Echter in § 2 onder subkop “business cases” is reeds beschreven wat de obstakels hierin zijn. Voor de penvoerder CAH Vilentum is het onderwerp “regionale voedselstrategie” een belangrijk onderwerp aangezien stad-land relaties een belangrijk aandachtspunt vormen binnen het strategisch beleid. In Almere wordt met het kenniscentrum “Groene en vitale stad” volop ingezet op deze interacties, waarbij de Floriade 2022 een stip op de horizon is.

Het project is goedgekeurd onder het voormalige programma Voeding & gezondheid van de GKC, onder de doelstelling “verduurzaming voedselproductie”. Echter, de GKC is per 1 januari ontbonden en overgegaan in “de groene tafel”. Binnen deze context is het onderdeel geworden van het onderwijsvernieuwingsprogramma “Voedsel & Consument” en heeft een nauwe aansluiting op de “verkenning stadslandbouw”, welke ook onder dit programma is gepositioneerd. Op 31 maart 2014 zal op de programma dag van het onderwijsvernieuwingsprogramma een presentatie worden gegeven over de resultaten van het project.

Kansen, knelpunten en risico's

De kansen die zich voordoen zitten in de “nieuwsgierigheid” van betrokkenen rond dit onderwerp. Deze nieuwsgierigheid uit zich in enthousiaste inzet van de deelnemers, maar ook in de talrijke kansrijke initiatieven rond regionaal voedsel die worden aangedragen. Door samen te gaan werken met het project “verkenning stadslandbouw” wordt de scoop van deze kigo verbreed met meer pilotregio's en met meer docenten en studenten van andere groene scholen. Een prachtige synergie die niet onbenut mag blijven!

Niet alle BC's zullen tot wasdom komen, maar het illustreert wel de leergierigheid van participanten.

De knelpunten die zich voordoen zijn gebaseerd op de onzekere financiële toekomst van deze nieuwe manier van kijken naar voedselketens. Het financieren van nieuwe initiatieven blijkt erg lastig in deze tijd van economische recessie. Hierdoor komen ideeën in een vicieuze cirkel; geen opstartkapitaal betekent geen op/doorstart van een BC en hierdoor geen kans om te bewijzen dat het kan werken. Dit probleem is zichtbaar bij BC “Buitenvaart” in Almere en de BC's “Doesburger Eng” en Amersfoort. Echter, dit knelpunt kan met behulp van dit project wel een duwtje krijgen, immers “gratis” studentenhanden kunnen zaken in gang zetten! Tevens bewijst dit knelpunt dat we binnen dit project goed moeten blijven kijken wat dit betekent voor kennis- en vaardigheden ontwikkeling rond nieuwe verdien- en financieringsmodellen.

Een ondervonden risico is de complexiteit van competenties om te komen tot nieuwe voedselstrategieën en werken in nieuwe allianties. Het gaat niet om enkele specifieke competenties, maar om een veelheid van in elkaar grijpende kennis en vaardigheden die wellicht niet binnen 1 persoon te vangen zijn, maar binnen het consortium aanwezig moeten zijn. Het blijkt dan ook lastig (1^e ervaringen uit de “leermomentenoogst”) om uit een veelheid van leermogelijkheden echt DIE onderdelen te kiezen waarop ingezoomd moet gaan worden voor de te ontwikkelen onderwijsmethodes en instrumenten. De consequentie hiervan is dat niet het gehele pallet van competenties belicht zal kunnen worden en dat er pragmatische keuzes gemaakt moeten worden. Bij het maken van deze keuzes worden opleidingsdirecteuren betrokken, zodat ontwikkelde materialen in elk geval voldoende rendement gaan opleveren.

Een ander risico is dat wellicht de cruciale competenties, nodig voor een succesvolle opstart, niet boven tafel komen. De meeste regionale initiatieven zitten in de opstartfase van verkennen hoe samenwerkingen plaats moeten vinden. Hiervoor is vertrouwen en welwillendheid van betrokken stakeholders noodzakelijk. Deze fase is cruciaal. Deze processen zijn daarom moeilijk te verrijken met studenten. Immers, in deze besluitvorming is het maken van fouten uiterst storend. Aangezien leren wordt gekenmerkt door bewustwording van de gemaakt fouten, ontstaat hier een patstelling. Binnen het project wordt nu gekeken hoe door middel van gerichte interviews bij betrokken stakeholders toch de benodigde informatie verkregen kan worden.

Tot nu toe lijken de gestelde doelstellingen van het programmaonderdeel allen haalbaar en verloopt de projectuitvoering volgens de gemaakte tijdsplanning. De volgende activiteiten zullen in het laatste jaar nog worden ontplooid. Afronden van de studenten, docenten en stakeholders monitoring en via de resultaten van de “leermomentenoogsten” een definitief raamwerk maken voor te ontwikkelen methodes en instrumenten. Van september tot maart zullen deze worden ontwikkeld en uitgetest. In juni zal de derde klankbordbijeenkomst worden uitgevoerd in de vorm van een “masterclass”. Voor augustus 2014 hopen we twee artikelen te kunnen publiceren en in maart 2015 zal het project worden afgesloten met een eindsymposium, wederom in de vorm van een masterclass. Tevens hopen we voor maart 2015 minimaal een leerraamwerkovereenkomst te hebben gesloten tussen een kennisinstelling en een deelnemende school. Dit valt in principe buiten de scope van het project, maar is een belangrijke opbrengst om regioleren verder door te ontwikkelen.

3. Vernieuwing

De vernieuwing binnen dit project is de zoektocht naar “wat is een nieuw regionaal voedselsysteem” en welke competentieontwikkeling is hiervoor nodig bij de deelnemers. Is regionaal voedsel een alternatief systeem of is het een “hybride” voedselsysteem waarbij gebruikt gemaakt wordt van goed functionerende onderdelen van de traditionele voedselketens? Levert dit programmaonderdeel uiteindelijk nieuwe kennis voor nieuwe beroepen of zit de crux in het toevoegen van bestaande kennis aan nieuwe mensen of nieuwe kennis toevoegen aan bestaande mensen? Dit project hoopt gedurende de looptijd een antwoord te genereren! De synergie die optreedt tussen de “verkenning stadslandbouw” en dit project, is een grote (onverwachte) winst.

Adviezen adviescommissie

✓ *Betrekken van Aequor en lectoren bij het project*

Dit advies is reeds opgevolgd. Vanuit Aequor heeft Robert Swensson zitting genomen in de klankbordgroep. Echter, door sterke reorganisatie van de ondersteunende diensten voor het Groene Onderwijs inclusief Aequor, zal dit jaar verder gekeken worden hoe hier invulling aan te geven. Verder zijn diverse lectoren, direct of indirect, betrokken bij het project. Vanuit VHL zijn dit Rik Eweg (Metropolitane landbouw) en Feike van der Ley (Health & Food). Vanuit CAH Vilentum zijn dit Gaston Remmers (Eco-effectief ondernemen in een stedelijke omgeving) en Dinand Ekkel (Natuurlijk Gezond Samen-Leven). Indirect zijn de lectoren, verbonden via de lectorenkring Urban Food & Green (lectoren van alle HAO's en grijze onderwijsinstellingen die zich bezig houden met stedelijk voedsel & groen) ook betrokken, aangezien inhoudelijke onderwerpen van dit project regelmatig op de agenda staan.

✓ *Zoeken naar Co-financiering*

Tot nu toe is er geen noodzaak voor co-financiering.

✓ *Effectiviteitsvraagstuk toelichten*

Deze vraag is binnen het project geparkeerd. Vanwege de complexiteit van het onderwerp (integrale benadering van de regionale voedselketen) is veel meer onderzoek nodig om deze vraag te beantwoorden (zie § 3). Het project heeft daarom deze vraag voorgelegd aan de lectorenkring Urban Food & Green om deze op te nemen in de gezamenlijke onderzoeksagenda. Dit project draagt in elk geval bij aan het agenderen van het onderwerp binnen de diverse curricula van het Groen onderwijs.

4. Wijziging uitvoeringsplan

Geen wijzigingen

5. Positie van de organisatie

De samenwerking tussen de gezamenlijke onderwijsinstellingen verloopt erg goed en de synergie met de "verkenning stadslandbouw" is een meerwaarde voor het project. Alle projectleden zijn zeer betrokken en enthousiast. Punt van aandacht blijft het goed aangesloten houden van diverse externe betrokkenen in de diverse BC's en vooral het verbinden van stakeholders uit de diverse pilotgebieden. De masterclass in juni 2014 hoopt dit probleem het hoofd te bieden.

De externe communicatie heeft vorm gekregen door middel van het [dossier voedselstrategie](#) op Groen kennisnet onder het domein Voeding. Via de nieuwsbrief "Voeding & gezondheid" wordt regelmatig aandacht gevraagd voor de activiteiten binnen het project. De relatie met Dienst Regelingen wordt als positief ervaren.

6. Financiën

Zie het liquiditeitsoverzicht in bijlage 4. Er lijkt een (lichte) onderbesteding plaats te vinden, voornamelijk bij de externe scholen in het samenwerkingsverband. Deze onderbesteding zal waarschijnlijk niet reëel zijn, aangezien reeds gemaakte uren nog niet zijn gedeclareerd en/of gedeeltelijk nog niet zijn verwerkt door de financiële administratie. De onderbesteding in materiele lasten is wel een feit. Dit is echter een moedwillige keuze, aangezien de masterclass van juni 2014, het eindsymposium in maart 2015 en het uittesten van de ontwikkelde methodes en instrumenten nog de nodige onkosten met zich mee zullen brengen.

7. Tekst voor Groen Kennisnet

Ons voedsel is steeds vaker onderwerp in de media en zeker niet in positieve zin. De boodschap van de topsector Agro&Food is duidelijk: De relatie producent-consument zal anders moeten worden ingericht om het consumentenvertrouwen te versterken. Op regioniveau is daarom het thema “voedselstrategie” onderwerp van gesprek. Gemeentes, ondernemers en burgers willen een actieve rol spelen in de verduurzaming van de voedselketen, een gezonder voedingspatroon van inwoners, regionale voedselzekerheid en een sterke lokale economie.

Een paar voorbeelden.

- 1) In het kader van Groningen als “hoofdstad van de Smaak 2011” heeft Carolyn Steel een aanzet gegeven vanuit haar werk met de titel “foodtopia, naar een regionale voedselvisie”.
- 2) Binnen de kennisagenda Gelderse Vallei/Eemland staat het onderwerp duidelijk op de agenda en steunt de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei (SVG) opkomende initiatieven.
- 3) In Almere wordt door het stadsbestuur in samenwerking met het Ontwikkelcentrum Stadslandbouw Almere (OSA) gezocht naar samenwerkingsverbanden om een stedelijke voedselstrategie vorm te geven.

Het is opvallend aan bovenstaande initiatieven dat er geen structurele samenwerking plaatsvindt met Groene Onderwijsinstellingen. Terwijl het bouwen van nieuwe voedselstructuren en –routines een nieuwe manier van werken vereist. Herinrichten van regionale voedselallianties in een speelveld met nieuwe stakeholders (burgergroeperingen, zorginstellingen, scholen, lokale overheden en regionale ondernemerscoöperaties) vereist nieuwe competenties.

Het wordt tijd dat het Groene Onderwijs aansluit bij de ontwikkelingen rond het vormgeven van regionale voedselstrategieën. Welke nieuwe competenties zijn nodig? Wat betekent dit voor kennis, vaardigheden en houding om nieuwe beroepstaken uit te kunnen voeren en wat betekent dat dan voor het perspectief van bestaande en nieuwe opleidingen?

Het Groen Onderwijs heeft in het proces tot regionalisering van de voedselvoorziening een duidelijke opdracht; nl. bijdragen aan de benodigde competentieontwikkeling van de doelgroepen en zorgdragen dat aspirant stakeholders met de juiste kennis, kunde en houding op de regionale arbeidsmarkt verschijnen. In dit project wordt daarom gewerkt aan het volgende hoofddoel: ondersteunen van de ontwikkeling van nieuwe competenties bij leerlingen/studenten/docenten en andere stakeholders, nodig voor het vormgeven van regionale voedselstrategieën en het werken in nieuwe allianties.

De drie onderstaande subdoelstellingen ondersteunen dit hoofddoel.

Doelstelling 1: Selecteren geschikte business cases (BC) als “regionale proeftuin voor nieuwe competenties”

Doelstelling 2: Proefondervindelijk vaststellen van nieuwe competenties en deze vertalen naar diverse curricula

Doelstelling 3: Ontwikkelen en uittesten van methodes en instrumenten om deze competenties te verwerven.

Het project beoogt de volgende resultaten/cq. producten op te leveren:

- ✓ Nieuwe competentiesets ter ondersteuning van regionale voedselvoorziening
- ✓ Nieuwe netwerkrelaties en een authentieke leeromgeving voor leerlingen, studenten en docenten
- ✓ Nieuwe methodes en instrumenten om de competentieontwikkeling bij de doelgroepen te ondersteunen.
- ✓ Vakbladartikelen en een eindsymposium

In het [dossier voedselstrategie](#) van Groen Kennis Net zijn alle tot nu toe uitgevoerde activiteiten en opgeleverde producten, overzichtelijk gebundeld, terug te vinden.

Bijlage 1:Tabel BC's kigo voedselstrategie: zijn de gekozen BC's geschikt? (criteria uit opstart bijeenkomst)

BC per regio	Diversiteit: 1. burgerinitiatief 2. ondernemers 3. streekontwikkeling	Rijpheid (0,±,+)	1. Potentieel winstgevend 2. maatschappelijke meerwaarde	Ruimte voor studenten (ja/nee)	Aantrekkelijk voor (V)MBO (ja, nee, ±)	Mogelijkheden voor kennis/kunde docenten/lectoren (ja, nee)
Almere						
✓ Buitenvaart	2 +3	0,±	1 + 2	ja	±	ja
✓ Den Uijl Park	1	±	2	ja	ja	ja
Amersfoort						
✓ Doesburger eng	3	0	1+ 2	ja	±	ja
✓ EEM Amersfoort	1 + 2	±,+	1 + 2	ja	ja	ja
Groningen						
✓ stadsboerderij	2	0,±	1 + 2	ja	ja	ja
✓ ANOG	3	±	1 + 2	ja	ja	ja

Bijlage 2: monitoringsprotocollen; competentieprofiel, evaluatieprotocol leeropbrengsten, profielschets potentiële professional

A. Competentieprofiel

Als school willen we graag weten wat jullie leren binnen een regionale voedselcontext.

We vragen jullie daarom om deze lijst in te vullen.

Geef op een schaal van 1 – 10 aan hoe competent je jezelf acht op onderstaande onderdelen, daarbij is 1 de laagste score (dus niet competent) en 10 de hoogste score (volledig competent).

(niet) 1-----10 (volledig)

Naam:

klas:

1. Denken in voedselsystemen	
Ik kan mijn eigen werk/project relateren aan het (veranderende) voedselsysteem. Ik heb oog voor de verbanden en relaties die daarin bestaan, of die aan het ontstaan zijn, en denk daarover na.	1-----10
Onderdelen van 1:	
a. Ik kan benoemen wie de belangrijkste partijen zijn in het voedselsysteem en hoe zij zich verhouden tot elkaar.	1-----10
b. Ik kan van andere projecten of initiatieven aangeven welke bijdrage (positief of negatief) die leveren aan de maatschappij, de economie en het milieu.	1-----10
c. Ik kan de gehele levenscyclus van een product evalueren en beoordelen: van ontstaan, productie, transport tot gebruik en afdanking van het product.	1-----10
d. Ik kan complexe informatie terugbrengen tot de kern en ik zie de grote lijnen. Denk bijvoorbeeld aan maatschappelijke, milieu- en economische overwegingen.	1-----10

2. Samenwerken met andere partijen / sectoren	
Samenwerking aangaan met heel andere partijen /sectoren dan waar ik normaal mee werk, is een zinvol idee. Zoals bijvoorbeeld partijen in de agrosector (boeren), techniek, gezondheidszorg, economie (ondernemers), marketing, maar ook de overheid. Ik ben nieuwsgierig naar hun wereld en wat we voor elkaar kunnen betekenen. Ik wil de samenwerking aangaan, om krachten te bundelen en gezamenlijk problemen aan te pakken, om zodoende echt verder te komen met duurzame regionale voedselproductie.	1-----10
Onderdelen van 2:	
a. Ik kan uitleggen waarom het belangrijk is om heel uiteenlopende partijen vanuit verschillende belangen (maatschappelijk, milieu en economisch) bij het initiatief / het project te betrekken.	1-----10
b. Ik wissel regelmatig van gedachten met andere partijen / sectoren over relevante ontwikkelingen op het gebied van duurzame regionale voedselproductie	1-----10
c. Ik ben in staat om belanghebbenden en experts uit verschillende sectoren actief te betrekken bij mijn project / mijn werk.	1-----10
d. Ik zoek de samenwerking met de regionale (evt provinciale / landelijke)	1-----10

overheid en heb kennis van de van toepassing zijnde wetgeving en besluitvormingsprocedures.	
---	--

3. Toekomstgerichtheid	
Ik realiseer me dat actief zijn op het gebied van duurzame regionale voedselproductie vraagt dat ik met onzekerheid kan omgaan en flexibel kan meebewegen met de kansen die zich voordoen.	1-----10
Onderdelen van 3:	
a. Ik schakel snel naar andere situaties, pak snel nieuwe zaken op en pas mijn eigen gedragsstijl aan de situatie aan.	1-----10
b. Ik houd mij actief bezig met de toekomst. Ik zie kansen, weeg deze af en speel in op signalen uit mijn omgeving.	1-----10
c. Ik kan verschillende mogelijkheden van ontwikkelingen en trends (regionaal, nationaal, mondiaal) die ik signaleer voor de korte en lange termijn schetsen en afwegen.	1-----10
d. Ik kan de risico's (economisch, maatschappelijk, milieu) van ontwikkelingen op het gebied van duurzame voedselstrategie in kaart brengen en benoemen.	1-----10
e. Ik innoveer, dat wil zeggen ik genereer samen met anderen, nieuwe ideeën voor toekomstige ontwikkelingen.	1-----10

4. Omgaan met (eigen) normen en waarden	
Ik vorm een oordeel op basis van feiten en door er vanuit verschillende invalshoeken naar te kijken. Ik weet de bronnen te selecteren die mij betrouwbare informatie verschaffen over wat duurzaam is en wat niet. De beslissingen of initiatieven zijn gebaseerd op deze inzichten.	1-----10
Onderdelen van 4:	
a. Ik heb een persoonlijk standpunt als het gaat om duurzame regionale voedselstrategie en ik kan ook uitleggen hoe ik tot dat standpunt ben gekomen.	1-----10
b. Ik sta open voor de standpunten van anderen	1-----10
c. Ik wil niet alleen praten en nadenken over duurzaam bezig zijn, maar ik wil het ook in mijn eigen leven laten zien, bijvoorbeeld door wat ik zelf koop aan voedsel. Ik ben voortdurend bezig om mijn eigen leven duurzamer te maken.	1-----10
d. Ik kan de keuzes verklaren die mensen of partijen maken als het gaat om duurzame regionale voedselproductie.	1-----10

5. Actievaardig	
Ik ben me er van bewust, dat om iets te veranderen, ik vooral eerst zelf in actie moet komen.	1-----10
Onderdelen van 5:	
a. Ik kom met verbeteringsvoorstellen die laten zien hoe kansen op het gebied van duurzame voedselproductie heel concreet benut kunnen worden.	1-----10
b. Ik neem het voortouw om ideeën en besluiten daadwerkelijk uit te voeren. Ik communiceer daarover zodanig dat anderen betrokken worden en blijven.	1-----10
c. Ik ga er op uit en verleg mijn grenzen om nieuwe mogelijkheden te vinden binnen het domein van de regionale duurzame voedselproductie.	1-----10
d. Ik ben in staat om de mensen om mij heen / met wie ik werk te motiveren om ook aan de slag te gaan met regionaal duurzame voedselproductie.	1-----10
e. Ik breng mijn producten / diensten actief op de markt door inzet van verschillende marketingstrategieën en daarbij horende communicatie uitingen, zoals o.a. social media.	1-----10

6. Interpersoonlijke competentie: verbinden	
In het werken aan regionale voedselvraagstukken kom ik in contact met heel diverse mensen en partijen. Het is nodig dat ik daar een klik mee kan maken om tot goede onderlinge samenwerking te komen.	1-----10
Onderdelen van 6:	
a. Ik stel mezelf gemakkelijk voor aan iemand die ik niet ken	1-----10
b. Ik neem regelmatig contact op om de relatie te onderhouden. Ik ben belangstellend en betrokken.	1-----10
c. Wanneer iemand niet werkt conform de afspraken maak ik dat bespreekbaar.	1-----10
d. Bij een persoonlijk conflict ben ik in staat om me in te leven in de ander en streef ik ernaar het standpunt van de ander te begrijpen.	1-----10
e. Ik kan goed aanvoelen in welke mate belanghebbenden bereid zijn om mee te werken aan een project. In de samenwerking ben ik op zoek naar de gezamenlijk gedeelde waarden.	1-----10
f. Ik vind het belangrijk om het contact met afnemers / klanten te onderhouden. Ik luister naar hun ideeën, wensen en klachten, speel in op hun behoefte en streef naar optimale klanttevredenheid.	1-----10

7. (Strategisch) managen / ondernemerschap	
Het werken aan regionale voedselinitiatieven vereist dat ik plannen ook daadwerkelijk ten uitvoer breng. Ik moet een project kunnen managen. Dit betekent onder andere dat ik taken opstel, mensen en middelen organiseer, anderen motiveer en inspireer en de activiteiten evalueer.	1-----10
Onderdelen van 7:	
a. ik maak duidelijke afspraken over de te realiseren doelen en de eigen bijdrage daaraan. Ik geef helder aan hoe het werk efficiënt en effectief kan worden ingedeeld en uitgevoerd en ik geef de verwachtingen aan (wie, wat wanneer).	1-----10
b. Ik kom mijn afspraken na en rond het werk op tijd af. Ik voel me verantwoordelijk voor de kwaliteit van het project / het werk waar ik bij betrokken ben.	1-----10
c. Ik werk systematisch (ontwerp, testen, implementeren, evalueren) en stel bij indien nodig in elke fase.	1-----10
d. Ik ben in staat om de duurzaamheidsdoelstellingen van een voedselinitiatief te monitoren.	1-----10
e. Ik ken de benodigde netwerken, professionals en bronnen en breng deze op het juiste moment in.	1-----10
f. Ik ken de behoefte van de afnemers en speel daar op in met het aanbod van diensten / producten	1-----10

8. Toegevoegde waarde / kwaliteitsgerichtheid / profileren	
a. Ik kan de toegevoegde waarde van het initiatief / het project beschrijven in termen van maatschappij, milieu en economie.	1-----10
b. Ik kan de (onderscheidende) kwaliteiten van het project / het initiatief herkennen en uitdragen.	1-----10
c. Ik streef voortdurend naar kwaliteitsverbetering en innovatie van de projecten / het initiatief waar ik bij betrokken ben.	1-----10

Algemene opmerkingen (indien gewenst):

B. Evaluatie-protocol leeropbrengsten binnen kigo Voedselstrategie

Auteur: Renate Wesselink

Dit protocol is te gebruiken als eindevaluatie van het totale studentenproject, maar ook om bijvoorbeeld alleen met de studenten te evalueren. Hopelijk ligt er een leerofferte ten grondslag aan het project. In de bijlage de opzet voor een leerovereenkomst.

Doel van de bijeenkomst

Je kunt een groepsreflectie over de meerwaarde van een project verschillende doelen meegeven. Maar de volgende twee moeten in ieder aan bod komen:

- Deelnemers de meerwaarde laten zien van de samenwerking
- De aanwezigen laten nadenken over de meerwaarde van de vraagstukken voor de voedselvraagstukken en/of de regio

Deze twee vragen zijn erop gericht om de inhoudelijke meerwaarde van het projectresultaat boven water te krijgen. Maar groepsreflectie kan ook gericht worden op het proces, bijvoorbeeld hoe de samenwerking tussen de projectpartners verliep en of daar verbetering in mogelijk is. Zo wordt weliswaar niet direct duidelijk wat de verschillende deelnemers / de regio aan het project hebben, maar creëer je wel mogelijkheden om de samenwerking eventueel nog bij te sturen.

Benodigdheden

Zorg voor een ruimte met voldoende plek om in kleine groepen uiteen te gaan. De aanwezigheid van een groot whiteboard of een schoolbord is een pre, en anders is het in ieder geval nodig dat er voldoende plek is om flipovervellen op te hangen. Neem in ieder geval voldoende stiften (in verschillende kleuren), geeltjes (in verschillende kleuren), flipovervellen en plakband mee.

Genodigden (minimaal, gewenst)

Nodig in ieder geval deelnemers van de doelgroepen studenten, docenten en opdrachtgever uit. Andere interessante groepen zijn experts, overheden, bedrijven, en andere partijen die een direct of indirect belang hebben bij het project. Al deze partijen kunnen namelijk iets zeggen over de meerwaarde die het projectresultaat voor hen heeft.

Stappen

We raden aan om de groepsreflectie uit te voeren met een beperkt aantal korte stappen. Het programma kan ter inspiratie dienen.

Het voorbeeld van het stappenplan is een minimumscenario en het blijkt in de praktijk aan de krappe kant. Verlengen met een half uur biedt waarschijnlijk meer mogelijkheden voor groepsdiscussie en plenaire terugkoppeling.

Stappenplan voor groepsgewijze reflectie

Stap	Duur	Cumulatief
Introductie Project	15 min	15 min
Presentatie van studenten	15 min	30 min
Groepsgewijze discussie	30 min	60 min
Plenaire terugkoppeling	15 min	75 min
Conclusies en afsluiting	15 min	90 min

Ad Introductie project —de “business case leider” stelt zich voor en legt het doel en het programma uit.

Ad Presentatie van studenten—projectpresentatie (circa 10 minuten, maximaal 5 minuten tijd voor verhelderende vragen, geen inhoudelijke discussie).

Ad Groepsgewijze discussie—ga uit van drie tot zeven deelnemers per groep, en zorg ervoor dat groepen zo gemengd mogelijk zijn (student – expert – opdrachtgever –docent) om geleerde lessen expliciet te maken. Laat de groepen in ieder geval aan inhoudelijke vragen werken, en indien gewenst ook aan procesvragen:

1) Inhoudelijke vragen:

- Wat is de opbrengst van dit project voor iedere stakeholder (outcome)?
- Welke betekenis heeft dat voor het voedselvraagstuk en/of regio (impact)?

2) Procesvragen:

- Wat ging er goed (in het werken, begeleiden, communiceren, ...)?
- Wat kan er beter, waar hebben de verschillende stakeholders behoefte aan?

Om het documenteren van de discussie te vergemakkelijken kan aan elke groep de opdracht krijgen om, bijvoorbeeld, aantekeningen te schrijven met stift op flipovervellen. Een andere manier is om elk van de groepsleden hun bevindingen op geeltjes te laten schrijven.

Ad Plenaire terugkoppeling—tijdens de plenaire terugkoppeling presenteert elke groep, aan de hand van de ingevulde flappen, zijn antwoorden op de gestelde vragen.

Ad Conclusies en afsluiting—de dagvoorzitter vat de belangrijkste conclusies samen, vraagt of de deelnemers nog laatste toevoegingen hebben, en sluit de bijeenkomst af

Bijlage:

Opzet leerofferte in het kader van KIGO project “Van Voedselstrategie naar werk in uitvoering”

Opgesteld door Renate Wesselink (Educatie- en competentiestudies, Wageningen University)

Dd: 10 januari 2012

De volgende onderwerpen komen aan bod in een leerofferte:

1. Algemene omschrijving (van de doelen) van het project of samenwerkingsverband
2. Specifieke omschrijving van de opdracht aan de studenten (is het een groep, zijn het individuen of een studente?) en andere betrokkenen
3. Wederzijdse contactpersonen (school, opdrachtgever en studenten)
4. De te leveren diensten en/of projecten (het daadwerkelijke werk dat gedaan moet worden)
5. De te ontwikkelen competenties of leerdoelen (van zowel de studenten, docenten, opdrachtgever en mogelijk andere betrokkenen) (datgene dat wenselijk is om te leren als de werkzaamheden worden uitgevoerd)
6. Globale planning (startdatum, einddatum, tussentijdse rapportage)
7. Afspraken over de financiën (als er kosten gemaakt worden hoe kan dat worden afgestemd)
8. Afspraken over ondersteuning (voor zowel opdrachtgever als coach vanuit de onderwijsinstelling).

Punt 3 is het in het kader van de leerofferte het belangrijkste. Echter de andere zaken moeten ook goed geregeld zijn, wil het leren goed tot zijn recht komen.

C. Profielschets potentiële professional in het proces van regionale voedselvoorziening

---

Potentiele professionals in de regionale voedselvoorziening

De vraag naar regionaal geproduceerd duurzaam voedsel, voortkomend uit betrouwbare voedselketens, neemt toe. Deze vraag wordt onderstreept door de boodschap uit de nota Agro&Food; werk aan een duurzamer en maatschappelijk gewaardeerd voedselproductiesysteem dat bijdraagt aan voedselzekerheid, een verbeterde volksgezondheid en een sterkere economie met meer werkgelegenheid. In de afgelopen jaren zijn tal van initiatieven en ondernemingen van de grond gekomen op het gebied van regionale voedselvoorziening. Maar welk type mensen zijn hier nu juist in werkzaam? Welke competenties zijn benodigd om succesvol te participeren binnen het werkgebied van de regionale voedselvoorziening?

Om dit te achterhalen vragen wij u, als zijnde deskundige, een profielschets te maken van de toekomstige werknemer in regionale voedselvoorzieningsprocessen.

Profielschets

Geef een globale omschrijving van de werkzaamheden / verantwoordelijkheden die een potentieel professional onder zijn hoede krijgt

----

Geef een globale omschrijving naar het type persoon die geschikt is te participeren in het werkgebied van regionale voedselvoorziening

----

Over welke kernkwaliteiten / competenties dient een toekomstig professional te beschikken. Leg indien nodig de relatie tussen benodigde competenties en de type werkzaamheden / verantwoordelijkheden.

Wat zijn de minimale functie-vereisten. Maak indien nodig opnieuw onderscheid in functievereisten gekoppeld aan werkzaamheden / verantwoordelijkheden.

Bijlage 3: foto-impressie klankbordbijeenkomst 24 september 2013

(foto's: W. van der Heijden)

“Onze; volkstuinten onder glas”

lezing Jasper Scholten, Blonk Consultants “regionale voedselproductie en duurzaamheid”.